

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI EKOLOGIYA, ATROF-MUHITNI
MUHOFAZA QILISH VA IQLIM O'ZGARISHI VAZIRLIGI**

**O'ZBEKISTON EKOLOGIK PARTIYASI MARKAZIY
KENGASHI IJROIYA QO'MITASI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

GLOBAL IQLIM O'ZGARISHI OQIBATLARINI YUMSHATISHNING ILMIY ASOSLARI

**MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA**

Buxoro – 2024

Hozirgi davrda iqlim muammolari jahondagi barqaror rivojlanish yo'lida eng asosiy tahdidga aylanib ulgurd. Iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlari zamonamizning eng ayanchli ekologik inqirozlaridan biri – Orol fojiasi tufayli Markazil Osiyo va unga yondosh mintaqalarda ayniqsa jiddiy sezilmoqda.

Tabiiy omillar, atmosfera havosi, yer va suv havzalari, o'simlik va hayvonot dunyosida ro'y berayotgan ba'zi bir nomuvofiqliklarni, ularni bartaraf qilish borasida olib borilayotgan ishlar, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish, zahiralarni ko'paytirish borasidagi chora-tadbirlar o'zining ijobiy natijalarini bermoqda. Olimlar va mutaxasislarning ko'p yillik olib borgan ilmiy amaliy ma'lumotlariga ko'ra, Buxoro viloyati atmosfera havosida transchegaraviy ifloslanish tendensiyasi mavjudligi aniqlangan. Ilmiy-amaliy anjumanda quyidagi yo'nalishlar bo'yicha maqolalar to'plamga kiritilgan:

— Global iqlim o'zgarishlari oqibatlarini yumshatishda "Yashil iqtisodiyot"ga o'tishning ustivor yo'nalishlari;

— Cho'llanish va degradatsiya jarayonida bioxilma-xillikni saqlash muammolari;

— Yer va suv resurslaridan oqilona foydalanishning ilmiy asoslari;

— Ekologik sof mahsulotlar yetishtirishning biotexnologiyasi;

— Chang bo'ronlarining, atrof muhitga va inson salomatligiga ta'sirini bartaraf qilish omillari.

To'plamda respublikaning yetuk olimlari, iqtidorli yosh olimlar hamda sohaga tegishli bo'lgan xorijiy olimlar jalb qilingan. Bundan tashqari sohaga tegishli bo'lgan korxonalar va tashkilotlar mutaxasislarining ilmiy-tadqiqot ishlari jamlangan. To'plamda keltirilgan ma'lumotlardan oliy ta'lim muassasalari talabalari magistrlari, doktorantlari, mustaqil izlanuvchilari, professor o'qituvchilar, hamda sohaga oid mutaxasislar foydalanishlari mumkin.

Tahrir hay'ati:

Pardayev Sh., To'rayev M.M.

Taqrizchilar:

Esanov H.Q., Biologiya fanlari doktori, dotsent Buxoro davlat universiteti

Toshov H.M., b.f.f.d (PhD), Buxoro davlat universiteti

Anjumanning tashkiliy qo'mitasi

T.X.Rasulov, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, f-m.f.d., professor, rais;

O.X.Raximov, Agronomiya va biotexnologiya fakulteti dekani, i.f.f.d. dotsent, a'zo;

O'. U.Rashidov, Moliya va iqtisodiyot ishlari bo'yicha prorektor, a'zo;

F.N.Nurulloyev, Ilmiy tadqiqot va inovatsion faoliyatni rivojlantirish departamenti boshlig'i, a'zo;

H.M.Toshov, Zoologiya va umumiy biologiya kafedrasini mudiri, b.f.f.d., dotsent, a'zo;

M. M.To'rayev, Zoologiya va umumiy biologiya kafedrasini dotsenti, a'zo;

Sh.Pardayev, Zoologiya va umumiy biologiya kafedrasini dotsenti, a'zo;

N. A.Shamsiyev, Zoologiya va umumiy biologiya kafedrasini mudiri, b.f.f.d., dotsent, a'zo;

A.E.Xolliyev, Botanika va o'simliklar fiziologiyasi kafedrasini professori, b.f.d., a'zo;

H.Q.Esanov, Botanika va o'simliklar fiziologiyasi kafedrasini dotsenti, b.f.d., a'zo;

1- rasm. Baliqlarni dudlash usuli.

Tuzlangan, qayta ishlangan (dudlangan) baliq mahsulotlarini saqlash xavfsizligini taminlash, aholiga yetkazib berish muhim masalalardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-maydagi PQ-2939-sonli "Baliqchilik tarmog'ini boshqarish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 6 apreldagi PQ-3657-sonli "Baliqchilik tarmog'ini jadal rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori
3. Niyozov D. S. G'afforov H. G'. Baliqlarning oziqlanishi. Toshkent 2012 y.
4. Makeeva A.P. Osobennosti razomnojeniya, sozrevaniya i razvitiya belogo amura, belogo tolstobika. Zoologiya pozvonochnykh. T. 5. Biologiya razvedeniya i ispolzovaniya rastitelnoyadnykh gub. M. 1974.
5. Шпак М.В. и др. Технология переработки рыбной продукции. Минск. Дизайн ПРО 1998.
6. Воль В.В. и др. Технология рыбных продуктов и технологическое оборудование. М.: Агропромиздат, 1990.

5-SHO'BA. CHANG BO'RONLARINING, ATROF MUHITGA VA INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRINI BARTARAF QILISH OMILLARI.

Sanoyeva X.O., Hojiyev R.Y., Pardayev Sh, Toshov H.M.

Buxoro o'rmon xo'jaligi, Buxoro davlat universiteti

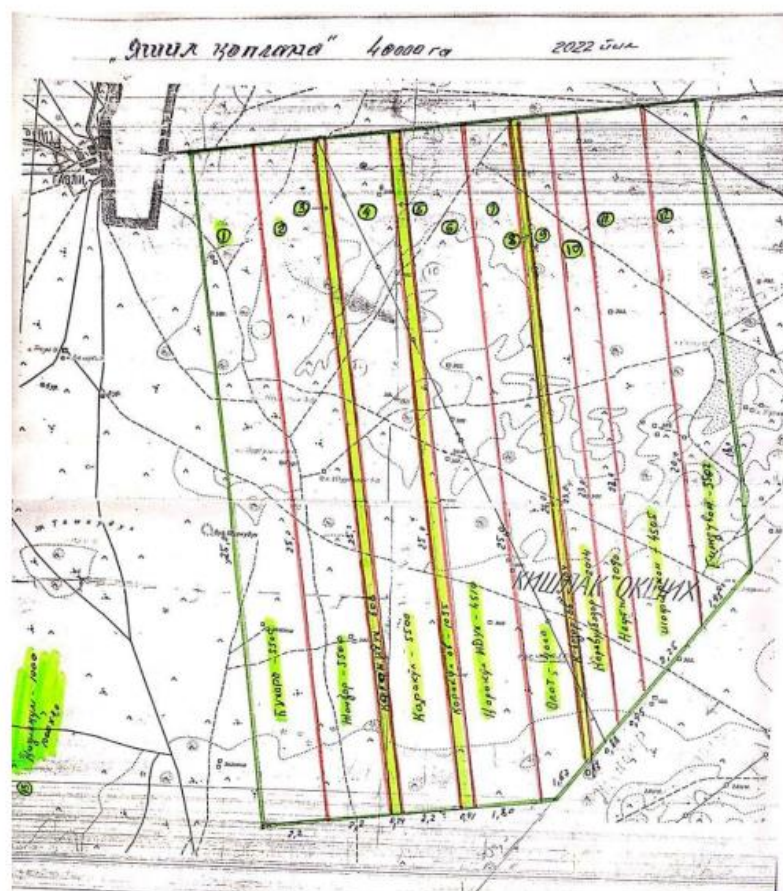
IQLIM O'ZGARISHI OQIBATLARINI YUMSHATISHDA "YASHIL QOPLAMALAR" NING AHAMIYATI

Annotatsiya: Maqolada iqlim o'zgarishi oqibatlarini bartaraf qilish chora-tadbirlari, Qizilqum, Qoraqum sahrolaridan uchib keluvchi chang, qum, tuz zarrachalarini bartaraf qilishda yashil qoplamalarni, o'rmonzorlarni barpo qilish, bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

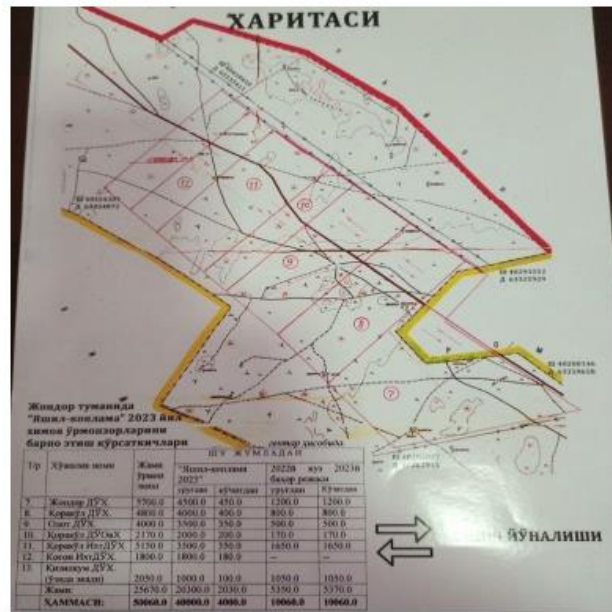
Kalit so'zlar: Yashil qoplama, Qizilqum, Qoraqum, chang, qum, tuz, degradatsiya, cho'llashuv, Gobi, Takamaka, Kalamore, bug'lanish, saksavul.

Buxoro viloyatining 70%i maydoni Qizilqum cho'l sahro hududiga to'g'ri kelishi sababli hech qanday to'siqsiz Orol tubidan ko'tarilayotgan 100 mln. tonnalab chang, tuzlarni to'g'ridanto'g'ri viloyat yaylovlarga, qishloq xo'jalik ekin maydonlariga, aholi maskanlariga, ochiq suv havzalariga kelib tushishi kuzatilmoqda. Kirib kelayotgan qum, chang, tuzlarning o'rtacha bir yillik miqdori har 1 gektar maydonga 200-400 kg.ni tashkil qilmoqda. Bundan tashqari, viloyat hududida mavjud bo'lgan 10 dan ortiq sho'rxok tuz konlaridan ko'tarilayotgan qo'shimcha tuz zarrachalari atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga Qizilqum sahrosi bilan bog'lanib ketgan Qozog'iston mamlakati, Xitoy davlatining janubi-sharqida joylashgan Gobi, Takamaka, Kalamore sahrolari hududlaridan kirib kelayotgan issiq garmsel shamollar yoz chillasini 20-35 kungacha uzayishiga, atmosfera havosini o'rtacha 15-20⁰C gacha ko'tarilishiga sabab bo'lmoqda. Garmsel shamollarining esish davriyligini uzayishi va cho'llanish, yerlarning degradatsiya jarayonini cho'llashuv kuchaytirmoqda. Bu o'z navbatida yaylov o'simlikni qishloq xo'jalik ekinlarining hosildorligini pasayishiga, o'sish rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Viloyatimiz hududida esadigan kuchli shamollar 40-50 kun davom etgan bo'lsa, oxirgi 10 yilliklarda uning davomiyligi 90-130 kundan oshgan, havoning nisbiy namligining keskin kamayib borishi va tuproqdagi namlikning ko'p miqdorda bug'lanishi tuproqning sho'rlanishga o'simliklarning barglari va hosillarining to'kilishiga, ayniqsa yaylov flora-faunasini bioxilmaxilligini tanazzulga uchrashiga olib kelmoqda.

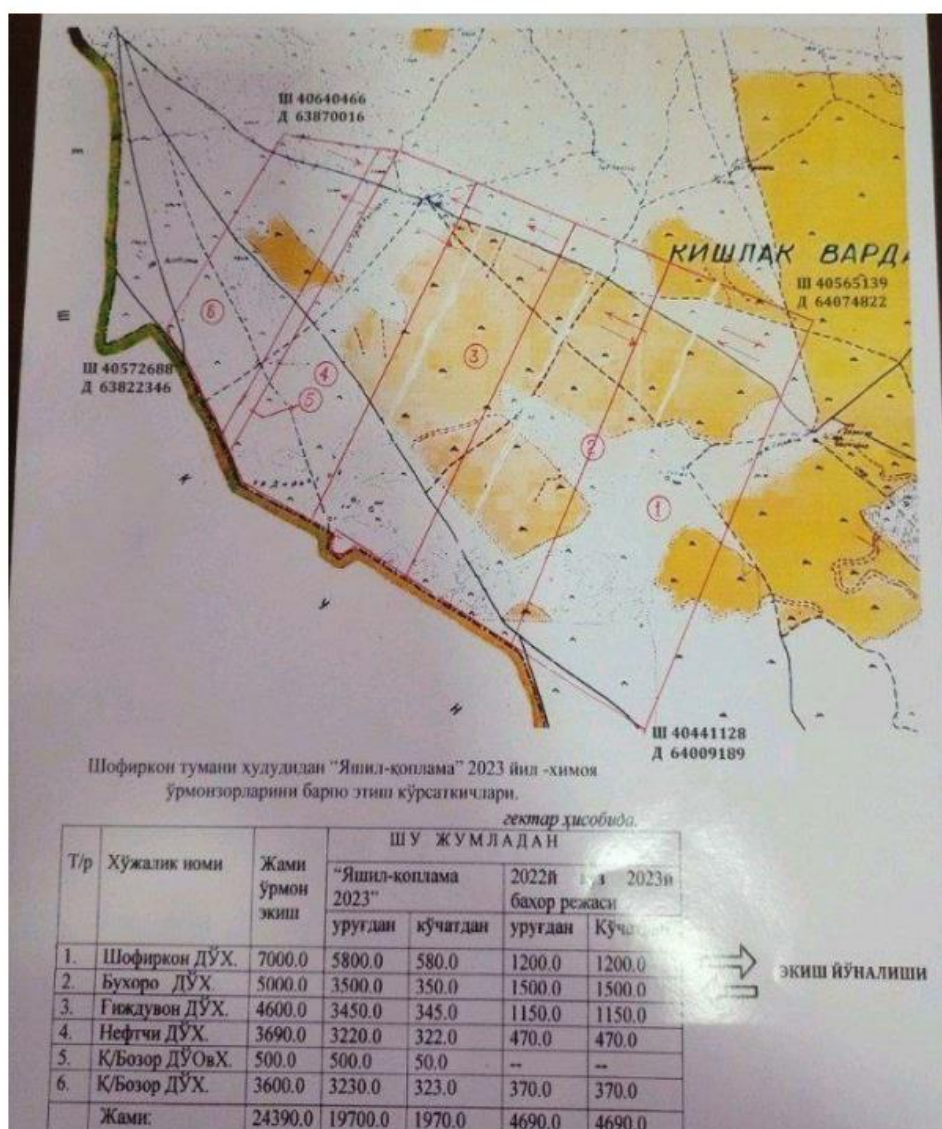
Bunday muammolarni bartaraf qilish yo'lida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasida o'rmon xo'jaligi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PK 4850-sonli qarori va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 25-noyabrdagi 745-sonli "Respublika hududlarida o'rmonzorlar, shuningdek, Orol dengizi va Orolbo'yi hududlarida "yashil qoplamalar" barpo etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlarini ijrosini ta'minlash maqsadida viloyat hududida viloyat o'rmon xo'jaligi xodimlari tomonidan 2021-yilda 71600 gektar maydon aviatsiya (AN-2 samolyot) yordamida va 24578 gektar maydonni texnika va mexanizmlar yordamida jami 96178 gektar maydonda "yashil qoplama"lar barpo qilish uchun saksovlul urug'lari ekilgan. Viloyatning mahalliy byudjetidan 1,5 mlrd so'm mablag' ajratilgan.

1-xarita Jondor tumanining cho'l hududida barpo qilinga 40000 ga yashil qoplama

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 18-yanvardagi "Orol dengizining suvi qurigan tubida va Orolbo'yi hududlarida "yashil qoplamalar" himoya o'rmonzorlarini barpo etishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'grisida"gi 31-sonli qarori hamda Buxoro viloyati hokimining 2022-yil 25-yanvardagi "2022-2030-yillarda Buxoro viloyati hududida jami 200 000 gektar maydonda "yashil qoplamalar" himoya o'rmonzorlarini barpo etish to'g'risida"gi 32-2-0-Q/22-sonli qarorlari qabul qilindi.

Ushbu qaror ijrosini ta'minlash maqsadida Buxoro viloyat O'rmon xo'jaligi boshqarmasi tizimidagi o'rmon xo'jaliklar tomonidan 2022-yilda 40 000 gektar maydonda "yashil qoplamalar" himoya o'rmonzorlarini barpo etish maqsadida viloyatning Jondor tumani cho'l hududi tanlab olinib, yer maydonlari xaritalari ishlab chiqilgan hamda o'rmon xo'jaliklar tomonidan amalda 40 015 gektar maydonga, 160 tonna saksavul, cherkez va qandim o'simliklarining urug'lari hamda 2 mln donadan ortiq saksavul ko'chatlari ekilib "yashil qoplamalar" himoya o'rmonzorlari barpo etildi va bajarilgan ishlar uchun viloyatning mahalliy byudjetidan 2 mlrd so'm mablag', 60 tonna yoqilg'I moylash materiallari zaxirasi ajratilgan.

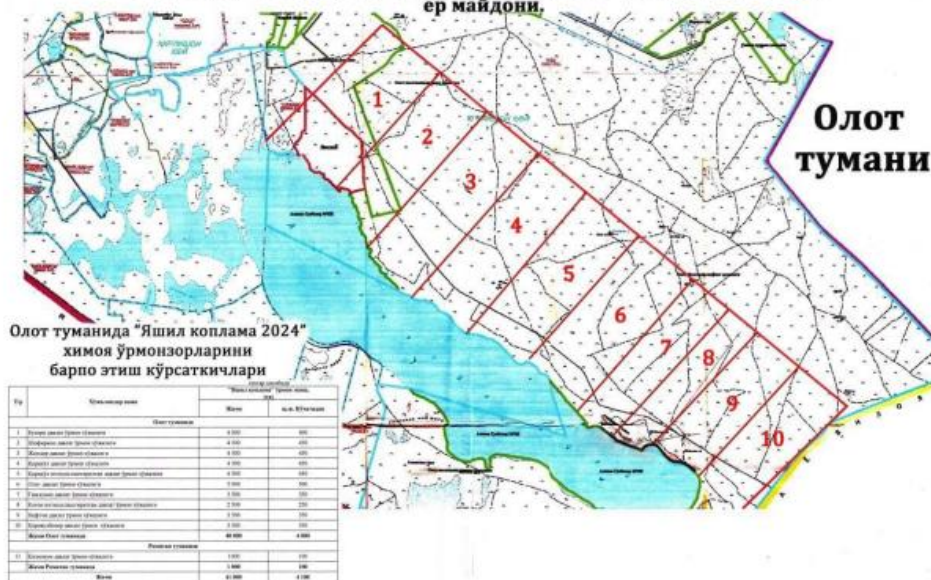
Qarorlarga asosan, 2023-yilda 40 000 gektar maydonda "yashil qoplamalar" himoya o'rmonzorlarini barpo etish rejasiga muvofiq viloyatning Jondor va Shofirkon tumanlarining cho'l hududlari tanlab olinib, yer maydonlari xaritalari ishlab chiqilib, o'rmon xo'jaliklar tomonidan amalda 40 100 gektar maydonga, 160,4 tonna saksavul, cherkez va qandim cho'l o'simliklarining urug'lari hamda 2 mln donadan ortiq saksavul ko'chatlari ekilib "yashil

qoplamalar” himoya o’rmonzorlari barpo etilgan. Bu ishlarni amalga oshirish uchun Buxoro viloyati mahalliy byudjetidan 3,85 mlrd so’m mablag’ ajratilgan.

Viloyatning janubi-sharqiy hududlariga oxirgi 20 yillarda qo’shni Eron, Kasbiy dengiz mintaqalaridan kirib kelayongan chang bo’ronlar talofatlarini bartaraf qilish maqsadida Buxoro viloyati Olot tumani “Dengiz ko’l” massivida O’rmon xo’jaliklari tomonidan 2024-yilda bahor mavsumida 40 000 gektar maydonda “yashil qoplamalar” himoya o’rmonzorlarini barpo etish rejalashtirilib, yer maydoni xaritasi ishlab chiqilib, o’rmon xo’jaliklar tomonidan 40 000 gektar maydonga, 160,0 tonna saksavul urug’lari hamda 1550 ming donadan ortiq saksavul ko’chatlari ekilib “yashil qoplamalar” himoya o’rmonzorlari barpo qilindi. (4-xarita)

Bundan tashqari ushbu qarorga asosan 2024 yilda Buxoro viloyati Romitan tumani Qizilravod cho’l hududida Qizilqum davlat o’rmon xo’jaligi tomonidan 1000 gektar maydonga 4 tonna saksavul urug’i va 50 ming donadan ortiq saksavul ko’chatlarini ekish orqali “yashil qoplamalar” himoya o’rmonzorlari barpo qilindi.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 18-январдаги 31-сонли қарор ижросини таъминлаш мақсадида ўрмон хўжаликлар томонидан “Яшил-қоплама 2024”-ҳимоя ўрмонзорларини барпо этиш ер майdonи.

O’rmon xo’jaligi korxonasi xodimlari tomonidan 2030-yilgacha “yashil qoplama” o’rmonzorlar maydonining 300 ming gektari yetkazish borasida chora-tadbirlar ishlab chiqilgan va shular davom etmoqda.

O’rmon xo’jaliklari tomonidan 2023-yil davomida 190,8 tonna sho’rga, garmselga chidamli har xil turdagi daraxt va buta o’simliklarining urug’lar tayyorlanib, 13,5 mln tup daraxt va buta ko’chatlari qalamchalari yetishtirildi. Shu bilan bir qatorda 1,6 ming tonna qishloq xo’jaligi mahsulotlari, 200 tonna dorivor va ozuqabop o’simliklar yetishtirilgan.

“Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida 2023-yil kuz mavsumida viloyatning jami 544 ta MFY lariga 108,8 ming dona, 484 ta Maktabgacha ta’lim muassalariga 101,7 ming dona, Sog’liqni saqlash muassalariga 110 ming dona jami 320,5 ming dona ko’chatlar yetkazib berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktyabrdagi “O’zbekiston Respublikasida o’rmon xo’jaligi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PK 4850-sonli qarori

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yildagi 30-dekabrda "Respublikada ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, daraxtlar muhofazasini yanada samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-46-sonli farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 20-noyabrda "Respublika hududida o'rmonzorlar, shuningdek Orol dengizi va Orol bo'yi hududlarda "yashil qoplamalar" barpo etish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida"gi 745-sonli qarori

4. Buxoro viloyati hokimining 2022-yil 25-noyabrda "Viloyat hududidagi 200 ming gektar maydonda "yashil qoplamalar" himoya o'rmonzorlarni barpo qilish to'g'risida"gi 32-2-00-/22-sonli qarori

5. A.B. Niyozov, I.X. Hasanov, Sh.S. Pardayev Buxoroning transchegaraviy ifloslanishi. Buxoro 2008

5 sho'ba 2 maqola

**To'rayev M.M., Ergashov T.Sh., Pardayev Sh., To'ymurodova Sh.Sh.,
Buxoro davlat universiteti
Pardayeva M.Sh.**

Samarqand davlat chet tillar instituti, Ingliz tili filologiyasi

BUXORO VILOYATI BIOTOPLARIDA EKOTURIZMNI SHAKLLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI

***Annotatsiya:** Maqolada ekoturizmning mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rni, uning ko'rinishlari, tashkil etish masalalari, shuningdek Buxoro viloyatida ekoturizmni yangi yo'nalishlari haqida takliflar berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Ekoturizm, muxim ornitologik hududlar, Momojurg'oti platosi, Vardonze, "Jayron" pitomnigi, tuzkon, issiqsuv, Oyoqog'itma, Dengizko'l, Poykent.*

Dunyoda rivojlangan mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati nafaqat sanoat, ishlab chiqarish korxonalarining soni, ko'lami, uning maxsuloti bilan balki tabiati, xilma-xilligi, shifobaxsh madaniy suvlari, tuz konlari, barxan qumlari, dam olish maskanlari, tarixiy arxitektura obidalarining holati bilan bog'liqligi so'nggi yillarda sezila boshladi. Bu esa mamlakatimizning tarkibida eng jadal suratlarda rivojlanib borayotgan turizm sohasining huquqiy asoslarini yaratdi. Shundan bo'lsa kerak, so'nggi yillarda Butunjahon turizm assotsiatsiyasiga a'zo bo'layotgan mamlakatlar soni oldingi yillarga nisbatan ortganligidan darak beradi. Bizga ma'lumki 2002-yilda Yooxannsburg shahrida bo'lib o'tgan Barqaror rivojlanish Butunjahon Sammitida qabul qilingan muhim xalqaro hujjatlardan biri "Barqaror rivojlanish Butunjahon Sammiti qarorlarini bajarish rejasi"ning 4-bo'limi 24-26 moddalarida milliy davlat chegarasida va uning tashqarisida atrof-muhitni turizm orqali muhofaza qilish masalasi ko'tarildi. Yoki "Xalqaro ekoturizm yili", "Xalqaro madaniy meros yili"ga bag'ishlangan anjuman va uchrashuvlar, Kvebek deklaratsiyasi va Bitunjahon turizm tashkilotining "Global turizm etika kodeksi"da turizmning eng ommaviylashgan shakli bo'lgan ekoturizmni rag'batlantirish zarurligi ta'kidlab o'tildi va tegishli qarorlar qabul qilindi. Shunday ekan katta va boy iqtisodiy potentsialga ega bo'lgan mamlakatimizda ham bu borada sezilarli ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab mamlakatimizda olib borilgan dono siyosat, qabul qilingan qonun, qarorlari tufayli, turizmning xilma-xil ko'rinishlari qatori ekologik turizm sohasi taraqqiyot yo'liga tushib borayotganligini alohida ta'kidlash lozim. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1999-yil 20-avgustda "Turizm to'g'risida"gi qonuni qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 2-dekabrda "O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" PF-4861-sonli

4.Петрасов И.Концепция устойчивого развития применительно к мировому туризму
<http://www.publication.narod.ru/> Fauthor Fpetrasov Famin. htm.

5. То'rayev M.M., Xolboyev F.R. Buxoro viloyatining kam sonli va nodir qushlari.
Buxoro. "Durдона" nashriyoti, 2017.

O'lkashunoslik atlası Buxoro viloyati. O'zbekiston respublikasi yer resurslari,
geodeziya, kartografiya va davlat kadastrı davlat qumitasi. Toshkent, 2014.

Mundarija

1-SHO'BA. GLOBAL IQLIM O'ZGARISHLARI OQIBATLARINI YUMSHATISHDA "YASHIL IQTISODIYOT" GA O'TISHNING USTIVOR YO'NALISHLARI.	4
Rahimov O.H., Pardayev Sh. BUXORO VILOYATIDA GLOBAL IQLIM O'ZGARISHI OQIBATLARINI YUMSHATISH OMILLARI.	4
Usmonov S.O., Hasanov A., Pardayev Sh. BUXORO VILOYATIDA VUJUDGA KELGAN EKOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI	17
2-SHO'BA. CHO'LLANISH VA DEGRADATSIYA JARAYONIDA BIOXILMA-XILLIKNI SAQLASH MUAMMOLARI.	49
Pardayev Sh., To'rayev M.M., Shamsiyev N.A., Toshov H.M., To'yumurodova Sh.Sh., Farmonova M. BIOXILMA-XILLIKNI TOZA GENAFONDINI SAQLAB QOLISHDA MUHOFAZA ETILADIGAN MAYDONLARNING AHAMIYATI	67
Пардаев Ш.С., Рахмонов Н.Р., Тошев П.Й., Турсунов Д.Х. ҚИЗИЛҚУМ ЧЎЛИНИНГ ЖАНУБИ-ҒАРБИЙ ҚИСМИ БИОХИЛМА-ХИЛЛИГИНИ МУҲОҒАЗА ҚИЛИШДА БУХОРО ИХТИСОСЛАШТИРИЛГАН "ЖАЙРОН" ПИТОМНИГИНИНГ ЎРНИ	79
3-SHO'BA. YER VA SUV RESURSLARIDAN OQILONA FOYDALANISHNING ILMIY ASOSLARI.	142
Pardayev Sh., Bozorova D., To'yumurodova Sh., Ne'matova G. OQOVA SUVLARNI TOZALASHDA MIKROORGANIZMLAR VA SUV O'TLARINING AHAMIYATI	156
Pardayev Sh., To'yumurodova Sh., Rahmonov N.R., Bozorova D., Qo'shoqov X. SANOAT KORXONALARNING OQOVA SUVLARINI TOZALASH SAMARADORLIGI	159
4-SHO'BA. EKOLOGIK SOF MAHSULOTLAR YETISHTIRISHNING BIOTEKNOLOGIYASI.	206
SH.S. Pardayev, H.M.Toshov, B.X.SHodiyev, J.G'.Kenjayev, Jumayeva Gulhayo Avaz qizi. Baliq mahsulotlarini saqlash, qayta ishlashning ahamiyati.	209
5-SHO'BA. CHANG BO'RONLARINING, ATROF MUHITGA VA INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRINI BARTARAF QILISH OMILLARI.	267
R.Y., Pardayev Sh, Toshov H.M. IQLIM O'ZGARISHI OQIBATLARINI UMSHATISHDA "YASHIL QOPLAMALAR" NING AHAMIYATI	267
To'rayev M.M., Ergashov T.Sh., Pardayev Sh.To'yumurodova Sh.Sh., Pardayeva M.Sh. BUXORO VILOYATI BIOTOPLARIDA EKOTURIZMNI SHAKLLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI	307